

Úvod redakce

Vlastně poprvé od revolučních změn roku 1989 se objevuje monotematické číslo *Sociologického časopisu*, které má čistě historicko-teoretický charakter. Je mimořádné také proto, že jeho jádro tvoří materiály, přednesené na valném shromáždění Masarykovy české sociologické společnosti, organizovaném k výročí sta let od vydání *Otázky sociální*, jednoho ze stěžejních Masarykových sociologických spisů. Zprostředkovávat veřejnosti v *Sociologickém časopisu* materiály tohoto typu není zcela obvyklé. Nám se však zdály natolik zajímavé a důležité, že jsme na návrh jejich publikace přistoupili, přičemž jsme se zároveň snažili dodržet (s výjimkou rozsahu) většinu procedur přijímání textů, včetně recenzování a zpracování připomínek recenzentů.

Zvláštní blok statí v tomto čísle je pak nadepsán *Diskuse* a je uveden zvláštní ediční poznámkou, na kterou zde jen odkazujeme.

O vlastní úvod k tomuto čísle *Sociologického časopisu* jsme požádali hostujícího editora Jiřinu Šiklovou, která valné shromáždění Masarykovy české sociologické společnosti organizovala a také obsahově připravila.

Miloš Havelka

Úvod k monotematickému čísle k výročí 100 let od vydání Masarykovy *Otázky sociální*

Snad je to magie čísel, snad jenom náhoda, skutečností však je, že osmičky na konci leto-počtu jsou již „tradičně“ v našich dějinách obsazeny mnoha významnými událostmi. V letošním roce to bylo mnohonásobné (1848, 1918, 1948, 1968...), a tak jsme se právem obávali, že sto let od prvního vydání Masarykovy knihy *Otázka sociální* bude opomenuto. Proto jsme s velkým předstihem, již na jaře 1996, vyzvali všechny členy Masarykovy sociologické společnosti, aby valné shromáždění této společnosti, plánované na listopad téhož roku, bylo věnováno stému výročí vydání této významné a současně vždy opomíjené Masarykovy knihy. Masarykova předmluva k prvnímu vydání je datována 7. prosincem 1898. Podtitul zní „základy marxismu filozofické a sociologické“.

Přestože učení Karla Marxe je v České republice momentálně hodně nepopulární, bylo i toto důvodem pro pořádání konference o tomto tématu. Marxismus bezesporu podstatně ovlivnil naše právě končící století a my, místo abychom se s ním vypořádali, zhodnotili jeho význam i způsoby, jak byla tato filozofie interpretována a k čemu sloužila, stále o tomto tématu mlčíme. Přestože na západních a severoamerických univerzitách je běžně přednášen marxismus a socialismus utopický, křesťanský, katolický, pravoslavný, sovětský i anarchistický, a diskutuje se a čtou se tam knihy Lassalla, Bakunina, Gercena, Plechanova, Kautského, Bernsteina, a samozřejmě i Trockého a Lenina, u nás zatím obdobné kursy neexistují. Marxismus je nadále převážně chápán v ideologické podobě, a proto se o něm nemluví ani jako o jednom z významných a určitou dobu formujících i

deformujících sociálních učení, mezi nimiž bezesporu má marxismus svoje historické místo.

Mnozí současní sociologové a filozofové se setkávali či přímo sami podíleli na tom, že se z Marxových názorů vytvořila „nová falešná ideologie“, a třeba se nechtějí zabývat tímto tématem, aby nemuseli přehodnotit své vlastní, poměrně nedávno proklamované názory, nebo mají dojem, že je to něco triviálně známého. Jiní zase četli pouze Marxe a Engelse, ale nikdy neměli v ruce ty autory, které Marx napadal, ani neznají ty autory, ze kterých vycházel Masaryk. V takové situaci se potom také špatně polemizuje.

Tak vznikají a budou vznikat i bez cenzury další „bílá místa“ a až se mladí studenti opět po letech setkají s někým, kdo bude o marxismu nadšeně mluvit a propagovat ho, nebudou znát odpověď ani pro sebe, ani pro toho druhého. A přitom hluboký rozbor Marxova učení, včetně jeho odsouzení a vyvrácení jeho základních premis z hlediska humanismu a mravního postoje byl vypracován právě v této zemi. Již před sto lety, a dokonce jejím prvním prezidentem.

Jeden z příspěvů do tohoto sborníku a současně Marxův oponent, profesor Ga-d'ourek v dopise uvedl, že studium Masarykovy *Otázky sociální* ho trvale vyzbrojilo pro polemiky, které musel vést po své emigraci do Nizozemí s levicově orientovanými intelektuály. A další sociolog, také desetiletí žijící v exilu a působící na univerzitě v Pittsburgu, věnoval po této konferenci několik rozhlasových pořadů Masarykově knize, ve kterých, mimo jiné, uvedl: „Masaryk věděl, že marxismus je vážný, byť vědecky pochybený pokus o zvládnutí chaosu moderní doby, pokus řešení úzkosti a tísně, do které se dostala moderní společnost“. Masaryk samozřejmě odmítá Marxův amoralismus, odmítá třídní boj jako základ pohybu dějin i jeho názor, že vědomí a svědomí jedince, včetně jeho osobní odpovědnosti, má být podřízeno masám či kolektivu, a zdůrazňuje, že socialismus musí mít základ mravní a náboženský a humanitní. Pro T. G. Masaryka nebyla metoda dosažení cíle, včetně revoluce, jenom otázkou taktiky a strategie, ale nedílnou součástí celého problému. Pro Masaryka, jak sám napsal, nebyla otázka sociální či dělnická otázkou žaludku, ale otázkou povýtce duchovní a mravní. „Kdo vidí v otázkách sociálních jen jejich vnější, hospodářskou stránku, je jako někdo, kdo si myslí, že zdrojem tlaku v parním kotli je manometer“, napsal Masaryk a současně i poznamenal, že „dnešní společenský řád má mnohé a veliké vady, které musí být odstraněny, nemá-li se lidstvo vrátit k barbarství“. Další český filozof, Milan Machovec, ještě ve sborníku o T. G. Masarykovi, „vydaném“ v samizdatu v roce 1980 napsal, že Masaryk byl prvním evropským nemarxistou, který již na počátku devadesátých let minulého století pochopil význam marxismu jako uceleného myšlenkového teoretického systému a současně byl prvním, kdo podrobil marxismus rigorózní, ale pozitivní kritice. Masaryk také odmítal principy dialektického a historického materialismu a považoval je za příliš jednostrannou interpretaci historického vývoje, která zbavuje jednotlivce odpovědnosti. „Ekonomické změny samy o sobě nestačí, je třeba provést reformu mravů a názorů“.

Při koncipování valného shromáždění a konference o této knize, domnívali jsme se, že to podstatně oživí zájem o tuto tematiku, vyvolá diskusi, bude to mít na členy sociologické společnosti i na veřejnost obdobný vliv, jaký měla nedávno se konající diskuse historiků o Masarykově knize *Česká otázka*. Ta vyprovokovala diskusi dokonce i na stránkách neobdobného tisku. Nám se toto ale nezdařilo.

Přestože otázky sociální, národnostní, problémy sociální spravedlnosti, včetně mravních otázek bohatství a chudoby a světového trhu, upoutávají pozornost v současnosti, připomenutí Masarykovy knihy *Otázka sociální*, tohoto významu nedosáhlo.

Příčin může být mnoho: v členstvu Masarykovy sociologické společnosti, v orientaci současných sociologů na neteoretické otázky, v jejich praktikismu, potřebě vydělávat peníze různými výzkumy a plněním požadavků grantů, i v jejich nechuti vracet se vůbec k marxismu, a tím i ke své vlastní, nedávné, minulosti.

Přestože byli osloveni všichni členové sociologické společnosti, dostali jsme, až na jedinou výjimku, kterou je Jiří Musil, pouze příspěvky od členů, kteří žijí v zahraničí, kteří jsou či byli v exilu. A tuto skutečnost považují za příznačnou. Ti sociologové, kteří emigrovali, patrně právě „venku“ pochopili jak velikost Masarykovu, tak i to, že marxismus sice není vše vysvětlující filozofií, ani vládnoucí ideologií, ale že přesto je to významná součást dějin světových sociálních teorií, kterou je třeba znát a zaujmout k ní postoj. Původní záměr, přes *Otázku sociální* vyprovokovat polemiku o Masarykově kritice marxismu z pera generace, která znala marxismus v různých fázích jeho interpretace, ideologizace i jako nástroj indoktrinace, se tedy nezdařil. Asi na toto ještě nemají čeští sociologové žijící v republice dostatečný odstup od nedávné minulosti. Čtenář tohoto čísla *Sociologického časopisu* ale může být spokojen, neboť místo předpokládané polemiky či sebekritiky marxisticky orientovaných sociologů dostává do ruky sborník vynikajících, tematicky spojených článků předních sociologů, kteří žili v exilu a v zahraničí, opět se v tomto oboru etablovali a neztratili vztah k zemi, ve které se narodili a stále se k ní i k Masarykovi určitým způsobem hlásí. Takže čtenář nebude zklamán a nesplnění původního záměru nám určitě odpustí.

Jiřina Šiklová

*DEMO GRAFIE

DEMOGRAFIE 4/1998

ČLÁNKY

Milan Kučera, Miroslav Šimek: Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 1997
(Z výsledků zpracování Českého statistického úřadu)

XXVIII. konference České demografické společnosti „Současné trendy a vzorce
demografického chování – Evropa a my“ (20. 5. 1998)

Jiřina Kocourková: Populační vývoj východní a západní Evropy v letech 1950 až 1990

Jitka Rychtaříková: Současné trendy a vzorce populačního chování východní a
západní Evropy

Felix Koschin: Druhý demografický přechod

Ludmila Fialová: Česká republika v kontextu evropského demografického vývoje dříve
a dnes

Vladimír Tomšík: Makroekonomický vývoj zemí střední a východní Evropy v období
transformace (1990-1997)

Věra Kuchařová: K současné socioekonomické situaci mladých lidí u nás a v západní
Evropě

Miroslav Hiršl: Rodiny s dětmi: jejich struktura a vývoj příjmů (1988-1996)

Zdeněk Pavlík: Možné scénáře dalšího vývoje

Alena Nedomová: Romská komunita v České republice (Dokončení)

DISKUSE

Vladimír Roubíček: O terminologii aneb „Střední délka života nebo naděje
dožití?“

SČÍTÁNÍ LIDU

Karel Kuča: Poznámky k přípravě statistického lexikonu ze sčítání v roce 2001

ZPRÁVY

PŘEHLEDY

Struktura obsahu *Demografie* v letech 1959-1997

BIBLIOGRAFIE

*Budete-li se chtít blíže seznámit s některým z článků, časopis je možno
zakoupit či objednat přímo v redakci:*

Český statistický úřad, Sokolovská 142, 186 04 Praha 8-Karlín.